ר' אליה חי סלקמון יצ"ו
ישיבת מרכז הרב

תהלים בלילה ושאילת צרכיו בשבת

קריאת תהלים בלילה
א. לילי שבת ויו"ט
ב. תהלים
ג. תהלים לאחר חצות
ד. לימוד עם פירוש
ה. מי שאינו יודע ללמוד תורה שבעל פה
ו. לסיכום
שאילת צרכיו בשבת
א. מקור הדין
ב. בקשת יהא רעוא ובריך שמיה מול בקשת רבון העולמים
ג. מי שיש לו צער בליבו
ד. תפילה על דברים רוחניים
ה. עבר והתפלל
ו. סיכום
ז. תפילה על חולה בשבת
ח. בקשת כפרה וי"ג מידות

קריאת תהלים בלילה

בשער המצות (פרשת ואתחנן) מבאר מהרש"ו את סדר הלימוד המכונה "חוק לישראל", לאחר שמסביר את סדר הלימוד של הכ"ו פסוקים בליל שישי כותב:

> "אבל בשאר לילי השבוע, אין ראוי לקרא מקרא, לפי שהמקרא הוא בעשיה, והלילה עצמה הוא בחינת עשיה, והכל הוא דינין, ואין ראוי לעורר הדינין. אבל בליל ו', יען כי יום השישי מכין לשבת, והרחמים מתעוררים בו, לכן יכול לקרא מקרא אף בלילה" (אך גם אז לא מכוונים את כל הכוונות כביום). ומבאר ההחיד"א (שו"ת יוסף אומץ, סימן נ"ד):
> "וזה שנים רבות ששמעתי משם הרב עיר וקדיש מהר"ם פאפירש ז"ל דבחינת המקרא עליונה מאד ומתפשטת עד העשיה, וע"י לימוד מקרא מברר מן העשיה, ולכן אין לקרא מקרא בלילה, לפי שמבררת מן העשיה והלילה בחינת עשיה, ואין ראוי לעורר הדינין".

אולם צריך לברר: באיזה לילות אין בעיה, מה בכלל מקרא ומה בכלל קריאה.

א. לילי שבת ויו"ט

מדברי שער המצות: "אבל בשאר לילי השבוע" משמע שהבעיה אינה בכל הלילות, ונחלקו המקובלים באיזה לילות אין בעיה: היסוד ושורש העבודה (שער ו' (הניצוץ), פרק ב') הבין שאין בעיה גם בליל שישי וגם בליל שבת וזה לשונו: "זולת בלמוד פסוק בליל ששי ובליל ש"ק אין צריך לזהר בזה", (אולי אפשר לדייק כך מלשון החיד"א (שו"ת יוסף אומץ, סימן נ"ד): "כי אפילו בליל הששי כתוב בשער המצות שם שהוא מכין לשבת ומתעוררים הרחמים בו ויכול לקרוא מקרא

בלילה" (אומנם החיד"א למעשה אומר שמותר לקרוא רק בליל שבת: "כי אם בליל שבת קדש")), אולם בבא"ח (ש"א, פקודי, ז') חולק וכתב: "וכן בליל ששי קורין כ"ו פסוקים ואין חשש", היינו שמותר לקרוא בליל שישי הכ"ו פסוקים בלבד, ועיין בשו"ת וישב הים (חלק א', ו') שהביא ראיה להבנה זאת בשער המצות, מדברי המהרי"ץ בספר נגיד ומצוה: "ליל שישי **יש קצת מציאות** שיוכל לקרוא מקרא", משמע שאינו היתר גורף.

מלבד ליל שבת, מותר לקרוא בלילי ימים טובים, אולם בליל ראש חודש כתב הבא"ח (רב פעלים, ח"ב, או"ח, ב'):

> "ליל ר"ח נראה ג"כ דנכון להזהר (-לא לקרוא), ושב ואל תעשה עדיף... כיון דאפשר בלימוד תורה שבע"פ... מיהו ביום טוב פשיטא דאומרים תהלים דאקרי שבת, ולא שנא יום טוב משבת בדבר זה, ופשוט וברור"

וכן פסק בספרו בא"ח (ש"א, פקודי, ז'):

> "בליל שבת וליל יום טוב קורין מקרא ואין לחוש, וכן בליל ששי קורין כ"ו פסוקים ואין חשש".

ב. תהלים

כפי שראינו, הבעיה היא בקריאת מקרא, כלשון שער המצות: "אין ראוי לקרא מקרא, לפי שהמקרא הוא בעשיה", ונחלקו המקובלים מה בכלל מקרא: החיד"א (שו"ת יוסף אומץ, סימן נ"ד) כותב בשם "מקובל מופלא בדורנו ז"ל דאמר מר כי אין לימוד התהלים בכלל אזהרת רבינו האר"י ז"ל ויכול לקרות תהלים באשמורת" (והוסיף שם: "ואני בעניי מצאתי סמך לזה בבראשית רבה פ' ס"ח, דאמרו שם דיעקב אבינו ע"ה היה קורא תהלים בלילה. ומעיקרא דוד המלך ע"ה רוב תהלותיו יסדן ואמרן לראש אשמורות. הגם שיש לחלק".[1])

אולם בהמשך כותב החיד"א:

> "ועתה אמת אגיד, כי לקורא תהלים באשמורת ושואלני, אני אומר שיש לו סמך. אמנם אני בעצמי, ירא אנכי ואין אני קורא תהלים בלילה (והטעם כי רבינו האר"י ז"ל סתם

1 בעניין זה כתב מרן הגרמ"א (בהסכמה לספר של הרב שמעון חיראר'): "אגב אסביר מה שרבים מקשים על חכמי הקבלה שאמרו שאין ללמוד תהלים בלילה. עיין בשו"ת חיים שאל שאפשר ללמוד אחר חצות. ולמעשה כיצד אמר דוד המלך את התהלים בלילה? הפשט הוא שזה היה אחר חצות הלילה. מכאן הוכחה שלאחר חצות אפשר לקרוא תהלים. עוד אפשר לאמר מאחר והוא ביקש שתהא חשובה קריאתם כנגעים ואהלות, אזי מותר לאומרם בלילה, ולפי"ז אפשר גם לפני חצות. אך לא משמע כן משו"ת חיים שאל. אולם, אפשר להסביר שדוד המלך כשקם בחצות להודות ולשבח את ה', כל התהלים נאמרו בדרך שיר ושבח. אח"כ התקדשו ונכנסו בספר תהלים ובתנ"ך. שיר ושבח אפשר לאמר בלילה, אולם תנ"ך אין לומדים בלילה. עתה ספר תהלים בעינינו הוא ספר מספרי הכ"ד לכן לדעת הקבלה אין לאומרם בלילה, אכמ"ל."

וכתב דאין לקרות מקרא בלילה קא פסיק ותני מקרא ותהלים בכלל. וכל כי הא הוה ליה לאודועי...). כי אם בליל שבת קדש כי אפילו בליל הששי כתוב בשער המצות שם שהוא מכין לשבת ומתעוררים הרחמים בו ויכול לקרוא מקרא בלילה ע"ש והדברים ק"ו בליל שבת קדש".

והביא דבריו מרן הרי"ח טוב (רב פעלים, ח"ב, או"ח, ב') והוסיף:

"הגאון חיד"א ז"ל ששמע ממקובל גדול דס"ל אין לימוד התהלים בכלל אזהרת רבינו האר"י ז"ל, נראה דלא הוות האי מילתא פסיקה ליה להרב המקובל ז"ל ההוא, אלא בדרך אפשר ואולי אמרה, כי כן ראיתי בספר פתח עינים להגאון חיד"א ז"ל (בהשמטות הספר בברכות דף ב') שכתב בזה"ל: "ושמעתי מאדם גדול ומקובל, דאפשר דגם לאזהרת רבינו האר"י ז"ל אין התהלים בכלל" עכ"ל, הרי קאמר להדיה דאמרה בלשון אפשר, וכן כתב עוד דבר זה להדיה בספרו חיים שאל (ח"ב, ס' כ"ה, דף כ"ט.), וז"ל: "ושמעתי מהמקובל המופלא ח"ק כמהר"ר שלום שערבי זלה"ה, שהיה מפקפק על מה שנהגו לקרות בבתי כנסיות סמוך ליום תהלים, ונתפשט מנהג זה בכל ארץ ישראל שיש חבורות לזה, והיה אומר שאולי אין התהלים בכלל אזהרת הרב, ואין ולאו ורפיה בידיה, והמקובלים נמנעים לקרות תהלים בחול כל שלא האיר היום" עכ"ל, וידוע כי המקובל מופלא בדורינו שזכר בספר יוסף אומץ, קאי על רבינו הרש"ש ז"ל". ולכן פוסק מרן הרי"ח טוב (שם): "הנה כי כן אנחנו נזהרין בזה שלא ללמוד תהלים קודם עלות השחר, מיהו אם אנחנו רואין אנשים אומרים תהלים באשמורת, אין אנחנו מוחין בידם לבטלם, ורק הבא לשאול נאמר לו שלא ילמוד תהלים, אלא ילמוד תורה שבע"פ דשב ואל תעשה עדיף בכ"מ".

ג. תהלים לאחר חצות

מדברי שער המצות ומדברי החיד"א משמע שאין הבדל בין קריאת מקרא לפני חצות ללאחר חצות, לפי ששניהם בעשיה ("הוא הדין אחר חצות דהגם דבצד מה יש התעוררות רחמים. מכל מקום עדיין לילה הוא ויש שליטה, וכמבואר בכתוב "ויאבק איש עמו עד עלות השחר" וכתיב "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר". והרב האר"י זצ"ל הזהיר שלא יקראו מקרא בלילה וההולכים אחרי ההדרים, מנהגי האר"י זצ"ל, אין קורין אפילו אחר חצות מקרא, וזה פשוט" (שו"ת חיים שאל, חלק ב', סימן כ"ה)), ולכאורה הוא הדין לקריאת תהלים, וכן כתב מרן הרי"ח טוב (רב פעלים, ח"ב, או"ח, ב'):

"בענין אמירת מזמור יענך למקשה לילד בלילה, בדבר זה אני חושש להחמיר אפילו אחר חצות לילה, ופוק חזי מה שכתב הגאון חיד"א ז"ל בחיים שאל הנזכר, שערער על הקפות של המת בלילה, ולכן גם דבר זה שעושין בשביל היולדת שיושבת בסכנה לעת ההיא יש לחוש, ואף על גב דקורין מזמור זה בתיקון חצות אחר חצות לילה, ענין זה של היולדת שאני".

אולם בבא"ח (ש"א, פקודי, ז') כתב:

"וכתב הגאון חיד"א ז"ל ששמע מאדם גדול ומקובל דיש לחלק בין קריאת תהלים לשאר המקרא ע"ש, ויש לסמוך על דבריו בקריאת תהלים אחר חצות לילה דוקא."

והביא דבריו בכה"ח (או"ח, רל"ז, ט') וכתב: "הטעם משום שהוא שירות והודאות וכתיב חצות לילה אקום להודות לך", ואולי הטעם לחילוק הוא כדברי הישכיל עבדי (חלק ד, קונטרס אחרון, או"ח, סימן ב'. עיין בדבריו שחולק על דברי החיד"א והרב פעלים וסובר שאין שום בעיה ללמוד כל מקרא אחר חצות לילה):

"דיש הבדל גדול בין הזמנים דקודם חצות לאחר חצות, דאחר חצות הוא זמן זיווגי מדות העליונות רחל ולאה, ואז שעת רצון ורחמים שולט בעולם, והקב"ה שט בח"י אלף עלמין ומשתעשע עם הצדיקים בגן עדן, ועל זה מהחיוב המוטל על האדם להתעורר בנקודת חצות לומר הברכות ותקון חצות ולעסוק בתורה. והנה שכרו דהקב"ה מושך עליו חוט של חסד כמ"ש בזוהר פ' לך לך הנ"ל, ומעתה מובן הדבר מאליו דאין שום חשש באם יעסוק אז במקרא, עם דהוא בחינת עשיה, בחינת דין, כי אין זה אלא בחצי לילה הראשונה שאז שולטים הדינין, משא"כ מחצות והלאה ששולטים אז בחינת הרחמים והוא שעת רצון, אין מקום לחששות אלה, ובפרט בסוף הלילה באשמורת שאז הוא בחינת רחמים גמורים, שע"ז תיקנו לומר הסליחות בימי אלול באשמורת כנ"ל".

ד. לימוד עם פירוש

כתב הבא"ח (ש"א, פקודי, ז'):

"ואם קורא המקרא בלשונות אחרים[2] כדי להתלמד ביאור המקרא באותו לשון, פשיטה דשרי, וכמ"ש הכנה"ג דבתרגום לא שייך לומר דברים שבכתב אינו רשאי לאומרם בע"פ, ועיין להרב ברכ"י (סי' מ"ט, סע"ק א', וחק"ל, א"ח, סי' י"ב)". ועפי"ז כתב מרן הגרמ"א במאמ"ר לימות החול (פרק א', י"ט): "מותר בלילה ללמוד תנ"ך עם פירוש דאינו נחשב כקורא פסוקים בתנ"ך אלא כלומד".

ואף שבפשטות, דברי הבא"ח אמורים כשאינו אומר את לשון הפסוק עצמו כלל (דמדמה הדבר לדין "דברים שבכתב אי אתה אומרם ע"פ"), נראה להוסיף לסיבת ההיתר (ללמוד, אף כשקורא הפסוקים ממש) את לשון המשנת חסידים (מסכת השכיבה, פרק א', א'):

2 נלע"ד שכוונתו על לשונות אחרים, מלבד תרגום אונקלוס, שהוא כן בכלל האיסור כמבואר במקובלים, וכן כתב לתרץ בשו"ת וישב הים (חלק א', ו').

"ולא ילמוד מקרא כי המקרא **בלי פירוש** היא לבדה עומדת בעשיה מקום תגבורת הדינים ואין ראוי לעוררם בזמן שליטתם שהוא לילה."

וכן כתב ביסוד ושורש העבודה (שער ו' (הניצוץ), פרק ב'):

"ותוכל ללמוד פסוק עם פרש"י גם בלילה, כי מה שהזהיר האריז"ל שלא ילמוד אדם פסוק בלילה אזהרתו על הקורא הפסוקים בלי פירוש. לכן יזהר האדם כשלומד פסוק בלילה, שלא יאמר כמה תיבות ככתוב בלא פירוש הלע"ז. אפילו תיבות המובנים ומורגלים פירושם, כגון "ויאמר ה' אל יהושע" וכיוצא, יזהר שלא יאמר אותן בלא פירוש הלע"ז, בהיות כי מוזהר ועומד הוא שלא יקרא פסוק בלא פירוש בלילה, ומה לי פסוק שלם או לשליש ולרביע, אך כאשר יפרש השיחה כל תיבה בלשון לע"ז, ליכא סכנה כלל".

ועיין שו"ת אבני צדק (טייטלבוים, סיגוט, חיו"ד, סי' ק"ב) שחולק על הסתייגות זו וכותב:

"הא לא שמיע לן ולא סבירא לן, אלא אם קורא פסוק ומפרשו בפירש"י ובלשונינו המדברת זה אל זה שפיר דמי וליכא חשש כלל."

וכ"כ בשו"ת ויש"ב הים (חלק א', ו') והביא שכן משמע גם מסידור ר' שבתאי (סדר ק"ש שעה"מ) ומשנת חסידים שלא חילקו.

ה. מי שאינו יודע ללמוד תורה שבעל פה

כל האמור לעיל הוא רק בגדר "ראוי", אך ודאי שמי שאינו יודע לקרוא אלא תורה שבכתב עדיף שיקרא משיתבטל, ועל זה כתב מרן הרב קוק (שו"ת עזרת כהן, סימן ל"ד): "וכמה טפשאי הני אינשי דעדיף להו לבטל מן התורה מללמוד מקרא בלילה", אך עדיף שיקרא פרק איזהו מקומן או פתיחת אליהו, כדברי הבא"ח (ש"א, פקודי, ז'):

"והגאון חיד"א ז"ל בהשמטות ספר פתח עינים כתב דעם הארץ שאינו יודע לקרות אלא רק תורה שבכתב, שרי לקרות בלילה ע"ש ("כי לא נאמרו כל השעורים הללו אלא ליודעים, לא למי שאינו יודע כי אם קרוא מקרא, ופשוט" (פתח עינים, מסכת ברכות, דף ג:)). מיהו נראה אם יודע לקרות פרק איזהו מקומן או פתיחת אליהו זכור לטוב שיש בסידורים באשורית ומנוקדים, יקרא אותם ויחזור אותם כמה פעמים וזה עדיף מלקרוא מקרא".

ו. לסיכום

מלבד לילי שבתות ויו"ט, "בשאר לילי השבוע אין ראוי לקרא מקרא לפי שהמקרא הוא בעשיה והלילה עצמה היא בחינת עשיה והכל הוא דינין ואין ראוי לעורר הדינין" ונחלקו המקובלים האם

גם תהלים בכלל מקרא, ולכן אין מוחים במי שקורא אבל למי ששואל אומרים שלא יקרא. ויש להחמיר שלא לומר אפילו מזמור "יענך" למקשה לילד. וכל זה עד חצות, אך לאחר חצות מקילים בקריאת תהלים (בלבד). אומנם מי שאינו יודע לקרוא אלא תורה שבכתב עדיף שיקרא תהלים משיתבטל, אך עדיף שיקרא פרק איזהו מקומן או פתיחת אליהו.

ויש להוסיף, שהעצה היעוצה לאדם שנמצא במקום בו אומרים תהלים להצלחת החיילים וכדו' אחרי ערבית, או בזמן אחר בלילה, שיקרא את התהלים עם פירוש. וכן הורה הגר"ש אליהו שליט"א.

שאילת צרכיו בשבת

א. מקור הדין

בענין איסור שאילת צרכיו בשבת כתב מרן הרי"ח טוב (תורה לשמה, ק"ג): "דבר זה אינו כתוב בתלמוד בבלי, אלא הוא בתלמוד ירושלמי בשבת" (פרק ט"ו, הלכה ג') וזה לשון הירושלמי:

"תני, אסור לתבוע צרכיו בשבת. ר' זעירא שאל [ל]רבי חייא בר בא מהו מימר רעינו פרנסינו? א"ל טופס ברכות כך הן" (ר' זעירא שאל את ר' חייא בר בא האם יש בעיה לשאול בלשון: "רעינו פרנסנו" (בברכת המזון), ענה לו ר' חייא שכך הוא טופס ברכות ומותר).

וביאר בקרבן העדה:

"אסור לתבוע צרכיו בשבת. לפי שמכלל עונג שבת הוא שיחשוב האדם כאילו כל מלאכתו עשוי והשואל צרכיו הוא מראה בהיפך וגם מביא דאגה בלבו."

ופירש מהר"ש יפה ז"ל ביפה מראה (פירוש על האגדות שבירושלמי, שם) והובאו דבריו בתורה לשמה (שם):

"נראה שטעם האיסור מפני שיש בזה טרדת הלב ודאגה, ומכלל עונג שבת שיחשוב כאילו כל מלאכתו עשויה, ואין לו שום צרה ויגון, כמו שמטעם זה אסר רבינו יונה (אגרת התשובה, הדרש הב', ל"ה) ההרהור בעסקיו וכן באו"ח סימן ש"ו סעיף ח'" ו"לא אסרו אלא לתבוע דבר מחודש, שאינו רגיל לתבוע, ומה שאין אנו מתפללין כל י"ח בשבת, הא אמר בפרק "מי שמתו" (ברכות, דף כא.) דמשום כבוד שבת לא אטרחוה."

ממשיך מרן הרי"ח טוב (תורה לשמה, שם) וכותב:

"ודין זה הנזכר בירושלמי, לא פסקו הרמב"ם ז"ל להלכה, אך הטור ז"ל (באו"ח, סימן קפ"ח) הזכירו, שכתב: "גרסינן בירושלמי תניא אסור לאדם לתבוע צרכיו בשבת "ר"ז שאיל לרחב"א" וכו' "א"ל טופס ברכות כך הוא"", וכתב מרן ז"ל בבית יוסף וז"ל: ולמוכיחים מכאן דאין למעט בהרחמן לא ינעם לי דהרחמן תוספת שנהגו להוסיף

מעצמם הוא ולא מקרי טופס ברכות, וכתב מור"ם ז"ל בדרכי משה וז"ל: ובא"ז כתב כדברי שבלי הלקט, וז"ל: ואומר הרחמן בשבת כדרך שאומרו בחול ואין בזה משום שואל צרכיו בשבת עכ"ל ע"ש".

לכן פוסק מרן הרי"ח טוב (תורה לשמה, שם):

"והנה המנהג פשוט שאומרים הרחמן בשבת כדרך שאומרו בחול, והיינו טעמא כמ"ש מהר"ש יפה ז"ל, דלא אסרו אלא לתבוע דבר מחודש שאינו רגיל לתבוע בו, ולכן כל תפלה שהוא רגיל לאומרה בכל יום מותר לאומרה בשבת ג"כ".

ב. בקשת יהא רעוא ובריך שמיה מול בקשת רבון העולמים

אם כן נמצאנו למדים שתפילה הקבועה לכל יום, גם אם יש בה שאילת צרכיו מותרת (דאינה גורמת לטרדה כ"כ). אולם ישנם תפילות הנאמרות רק בשבת, שיש בהם שאילת צרכים, שמקורם בהררי קודש, דוגמא לכך היא תפילת "יהא רעוא" הנאמרת קודם הסעודה (ומקורה "נזכר בשער הכוונות לרבינו האר"י ז"ל בסעודת שבת", ואומנם "רבינו מהרח"ו ז"ל כתב שנראה לו שאין זה מיוסד מרבינו האר"י ז"ל, ועכ"ז מהרח"ו לא פקפק בו כלום" (רב פעלים, ח"ב, מ"ו)) ותפילת "בריך שמיה" הנאמרת בשבת בפתיחת ההיכל, שגם תפילות אלו מותרות:

"ואף על גב דלא נהגו לומר תפלה זו אלא בשבת, ואין אומרים אותה בחול, אפילו הכי שרי. והיינו מאחר שבכל שבת ושבת אומרים אותה, מקרי בזה רגיל ואינו תובע דבר מחודש שאינו רגיל בו" (תורה לשמה, שם), "

דכל נוסח תפלה ובקשה הנתקן לכל אדם, וגם נתקן לכל שבת ושבת בקשת קבע, ה"ז נעשה כטופס תפלה הקבועה מאנשי כנסת הגדולה לענין דין שאלת צרכיו, דאין לחוש בזה, ומה שאסרו בשאלת צרכיו היינו היכא דכל אחד יסדר לו שאלה ובקשה הצריכה לעצמו ולבני ביתו, לפי העת ולפי הזמן, אשר תתאוה נפשו, כדרך שהוא עושה בימי החול, וזה הוא דאסור" (רב פעלים, שם)).

אולם על בקשת "רבון העולמים" הנאמרת ע"י חלק מהעדות לפני "אשת חיל" כותב מרן הרי"ח טוב (רב פעלים, ח"ב, מ"ו):

"ובקשת רבון העולמים שהביא במחזיק ברכה ז"ל, אף על גב דהיא מתוקנת לכל אדם וקבועה בשבת, עכ"ז פקפקו בה משום שיש בה גמגומי דברים, ולא נתברר לנו שנוסח זה נתייסד מגדולי ישראל, ולכן פקפקו בו דלית דין הנוסח בר סמכא[3], והנוסח של יהא

3 לשון המחזיק ברכה (או"ח, רס"ב, ס"ק ג'): "אך בקשת רבון העולמים עיני ראו שלמים וכן רבים שמנעו לאומרה והזהירו על כך חדא משום אל ישאל אדם צרכיו בשבת ועוד מכמה דברים שאין ראוי לאומרם וכמה דברים שאומר ואינו עושה כאשר ישגיח בעין יפה עינא פקיחא בבקשה הנזכרת וכן ראוי שלא לאומרה, ועמ"ש בשו"ת שאלת יעבץ "ח"ב, סי' קכ"ה) ע"ש."

רעוא, אף על גב דכתב מהרח"ו שלא תיקנו רבינו האר"י ז"ל, מ"מ בעיקר הנוסח לא פקפק כלום, וכ"ע מודו דגברא רבא תיקנו, והוא אמת ויציב, ועיין בס' הכוונות, מ"ש כונות במלת טלא (-שבתפילת "יהא רעוא") ע"ש. ונראה ברור כי הגאון חיד"א לא ס"ל כאותם המפקפקין בנוסח יהא רעווא משום שאילת צרכיו בשבת[4], יען כי הוא תיקן בקשות להקפות שמיני עצרת ושמחת תורה, ויש בזה שאלת צרכיו הרבה, וכן תיקן תפלה לסדר תשליך שיש בה שאילת צרכיו, וידוע דבענין שאילת צרכיו אין חילוק בין שבת ליו"ט, אלא ודאי דסבירא ליה כחילוק שכתבתי, דכל שהוא נתקן לכל אדם, ואומרים אותו בתורת חיוב, והוא דבר קבוע בחיוב לית לן בה".

יוצא שאין צורך שהתפילה תהיה ממש קבועה לכל יום ויום, אלא מספיק שתתייסד ע"י גדולי ישראל לאומרה בכל שבת, ביום טוב מסויים, או בכל יום ויום, ואז היא נעשית "כטופס תפלה הקבועה מאנשי כנסת הגדולה לענין דין שאלת צרכיו, דאין לחוש בזה".

ויתרה מזאת בתורה לשמה מסיים:

"וכל זה בשואל דבר מחודש שאינו רגיל בו, אבל תפילה הרגיל בה אין בזה איסורא ולא חשיב עובר על תקנת חכמים דהא מתירים בזה וכן עמא דבר."

משמע שגם אם היא תפילה שנתיסדה ע"י גדולי ישראל, אך לא לזמן קבוע, והוא רגיל לאומרה דרך קבע, מותר לו לאומרה, לפי שאינה גורמת לו לטרדה, וכן ניתן להבין מלשונו ברב פעלים (שם):

"ומה שאסרו בשאלת צרכיו היינו היכא דכל אחד יסדר לו שאלה ובקשה הצריכה לעצמו ולבני ביתו, לפי העת ולפי הזמן, אשר תתאוה נפשו, כדרך שהוא עושה בימי החול, וזה הוא דאסור."

אולם מלשונו אחרי כן (רב פעלים, שם) "דכל שהוא נתקן לכל אדם, ואומרים אותו בתורת חיוב, והוא דבר קבוע בחיוב לית לן בה", ולפני כן (רב פעלים, שם): "דכל נוסח תפלה ובקשה הנתקן לכל אדם, וגם נתקן לכל שבת ושבת בקשת קבע" לא משמע כך, וכן ניתן לראות בכלל, שיש הבדל בין התשובה ברב פעלים, שם מצריך שהתפילה תהיה קבועה ממש, לבין התשובה בתורה לשמה, שלא מדבר שם על קבע, אלא רק על אם רגיל לאמרה או לא. ולכאורה הלכה כרב פעלים שהיא משנה אחרונה ובפרט שיתכן שבתורה לשמה מדבר רק מצד הסברא וברב פעלים יורד יותר לפרטים, כך שאין ביניהם סתירה. אך גם יתכן וכלל לא דן על תפילות שחוברו לא לזמן מסוים ויודה שאם אצלו זה דבר קבוע ורגיל מותר, וצ"ע.

4 היינו אף שהחיד"א כותב: "אמנם בסיומא (-של "יהא רעוא") יש מפקפקים ואינם אומרים הסיום רק ברעותא וחדוותא עלינו ועל כל ישראל ותו לא, מטעם אל ישאל אדם צרכיו בשבת", מוכיח מרן הרי"ח טוב שלמעשה לא סבר כמותם.

לאחר כתבי זאת ראיתי שבשו"ת ישכיל עבדי (חלק ז, או"ח, סימן מ"ד, שאלה ח') נשאל שאלה דומה למה שנסתפקתי כאן, והיא:

"מי שנוהג לומר בכל יום תפלות ובקשות קבועות, כמו אלו שסידר החיד"א במורה באצבע, בכף אחת, יום בסדר, ושומר ישראל, וכן תפילת ר' ישמעאל כה"ג, שסגולתה לקרותה בכל יום. אם יכול לאומרם גם בשבת?"

ובתשובתו כתב:

"לנוהג לומר בקשות קבועות כל יום, אף שכלול בהם כמה בקשות, שהם שאלת צרכיו לחולי ופרנסה וכדומה, הרי מכיון שהוא רגיל לומר אותם בכל יום, הרי מכיון שהורגל בהם, לא מעוררות לו צער בלבו, שרק בקשה חדשה שנולדה ביום שבת, כמו בקשת רחמים לחולה שנחלה היום, או צעקה וזעקה שבאה פתאום ביום שבת, כההיא שפ' הרמז"ל (- כינוי לרמב"ם) בפרק ל' הנ"ל, שזה מביא בכי וצער לאדם זה אסור ביום שבת, אבל דבר שרגיל לאומרו בכל יום, הדר הוה ליה כנוסח ברכה שכתב הירושלמי, שמותר לאומרה ביום שבת, ולדברי מרן הב"י, גם יכול להוסיף ולגרוע בה, כפי הצורך, דוגמת מי שבירך בנדונו דמרן ז"ל הנ"ל. והרי בנוסחי התפלות שאנו מתפללים בכל יום, יש בהם כמה ענינים, של תחינות ובקשות, כמו יהי רצון שלפני פרשת התמיד, שאנו אומרים בה שתרחם עלינו ותמחול לנו את כל חטאתינו וכו' ואנו אומרים אותה אפילו בשבת, גם בנוסח הקדיש ביהא שלמא וכו' אנו אומרים חיים ושבע וישועה ונחמה ושיזבא ורפואה וגאולה וסליחה וכפרה וריוח והצלה וכו'. הרי כל אלה הם בקשות ותחינות בבחינת שאלת צרכיו, והותרו מפני שהם נוסחי תפלות קבועות ולא מעוררים התרגשות לאדם הקוראם, מפני שכבר הורגל בהם... ובודאי דהטעם הוא כדאמרן, דמכיון שהם נוסחי ברכות קבועות, שאומרם בכל יום, אינם מביאים התרגשות לאדם באמירתה, ולא מעוררים בו בכי וצער, ואם כן הוא הדין שאר בקשות ותחינות שנהג לאומרם כל יום, גם אם יאמרם בשבת, לא מעוררים בו צער ויגון, ומותר לאומרם אפילו בשבת, והרי גם אנו אומרים בברהמ"ז בשבת כל אותם הרחמן, שכולם שאלת צרכיו".

אך עדיין צ"ע בדעת מרן הרי"ח טוב.

ג. מי שיש לו צער בליבו

אחרי שביאר מה מותר ומה אסור, מוסיף מרן הרי"ח טוב (תורה לשמה, שם): "וגם בדבר מחודש נראה לומר דאם יש לו צער ודאגה בלבו בשבת, ובעת שהוא שואל ומבקש על זה מאת השי"ת יהיה לו מנוחה והשקט בלבו מדאגתו, וירגיש לבו טוב עליו, אין בזה איסור. דכהאי גוונא התירו לבכות בשבת היכא שבזה הבכיה תשתכח דאגתו וצערו, והרי הוא לו כמו עונג" כמו שכתב הרמ"א (או"ח, רפ"ח, ב') "וְכֵן מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֹנֶג אִם יִבְכֶּה, כְּדֵי שֶׁיֵּלֵךְ הַצַּעַר מִלִּבּוֹ, מֻתָּר לִבְכּוֹת

בְּשַׁבָּת". ואף שבט"ז כתב שדוקא מחמת רוב דבקות בהקב"ה מותר לבכות (וכן הוא מצוי במתפללים בכוונה) אבל לא כדי שיצא הצער מלבו, באליהו רבה התיר (הובאו בבאר היטב (שם, ב')), ומסיים מרן הרי"ח טוב: (תורה לשמה, שם) "והכל לפי הענין ולפי העת". וכן פסק מרן הגרמ"א (שו"ת מאמר מרדכי, כרך ד', סימן ל"ד): "ולמעשה, מי שיש לו עגמת נפש באיזה ענין, ועל ידי שיתפלל ירגיש שלוות הנפש וירווח לו - רשאי להוסיף את בקשתו בתפילת העמידה בשבת, אבל אדם אחר - אינו רשאי".

ד. תפילה על דברים רוחניים

על גבי היתר מרן הרי"ח טוב להתפלל כל נוסח תפלה ובקשה הנתקן ע"י גדולי ישראל לכל אדם, וגם נתקן לכל שבת ושבת בקשת קבע, הביאו במאמ"ר (שבת א', פרק כ"ו, סעיף פ') בשם מרן הגרמ"א שאין בעיה להתפלל כל תפילה על עניינים רוחניים, וכל מה שיש איסור הוא רק בעניינים גשמיים. וז"ל:

> "אף שיש מי שכתב שלא אומרים את תפילת השל"ה בשבת, מכיון שאין לאדם לשאול צרכיו ביום שבת, ואנו מנועים מלבקש דברים פרטיים ואישיים בפיו (אבל במחשבה מותר). מ"מ כיון שתפילת השל"ה הינה על דברים רוחניים (על חינוך בניו) יכול לאומרה בפיו, ורק על דברים גשמיים אין לבקש בפיו ביום השבת; ואף שמוזכר בתוכה כפרת עוונות, הואיל וזה בתוך התפילה מותר, כמו שאנו מזכירים לפני פרשת הקורבנות בקשה על כפרת עוונות".

וצ"ע אם גם הרב פעלים סובר כן, שהרי מביא כראייה לדבריו (שהכלל הוא אם התפילה נתקנה לכל אדם ולזמן קבוע או לא) שהחיד"א "תיקן בקשות להקפות שמיני עצרת ושמחת תורה, ויש בזה שאלת צרכיו הרבה" (רב פעלים ח"ב, מ"ו) וכל התפילות שתיקן לשמחת תורה הם על דברים רוחניים, ובכל זאת סובר שהטעם להיתרם אינו כי הם דברים רוחניים אלא כי נתקנו לכל אדם, וצ"ע.

ה. עבר והתפלל

אם האדם עבר ושאל דבר מחודש שאינו רגיל בו, כתב מרן הרי"ח טוב (תורה לשמה, ק"ג):

> "לא חשיב זה עבד איסורא ממש, יען כי אף על גב דכתבו בירושלמי לישנא דאיסורא על זה, אין זה איסור ממש, לא מדאורייתא ולא מדרבנן, אלא אסור ממידת חסידות. וכמו ההיא שאמרו בגמרא: אסור לעשות שותפות עם הגוי, דליכא בזה איסורא, לא מדאורייתא ולא מדרבנן, ולא מיתסר אלא ממדת חסידות. וכמ"ש הר"ן ז"ל, סוף פ"ק דע"ז, בשם הרמב"ן ז"ל, וכ"כ הרב נימוקי יוסף ז"ל, בסנהדרין סוף פרק ארבע מיתות, וכן עוד תמצא כזאת בגמרא, דאסור לאדם שילוה מעותיו בלא עדים, וכן אמרו שאסור להלוות לגוי בריבית, וכל אלו ממדת חסידות הם אסורים. ועיין להתוספות

ז"ל בתענית דף י"א, במה שכתב שאסור לשמש בשני רעבון ע"ש, וכן הענין בהאי לישנא דאיסורא שכתבו בירושלמי בשאלת צרכיו.

מיהו לדעת הגאונים ז"ל, אפילו בכהאי גוונא שהוא אסור ממדת חסידות. העובר על זה קורין אותו עובר על תקנת חכמים. והוא כי מצינו שרז"ל אסרו בגמרא לאדם למלאת שחוק פיו בעוה"ז, וכן אמרו שאסור לאדם לישן ביום יותר משינת הסוס, ודברים אלו חומרות הם, ועכ"ז הגאונים ז"ל, בתשובה אשר הביאה רבינו ירוחם ז"ל, חלק אדם, נתיב י"ח, וכתבו מהרי"ק ז"ל בבדק הבית, י"ד סי' קנ"ז. אמרו שהעובר על זה קורין אותו עובר על תקנת חכמים ע"ש, ואם כן הוא הדין הכא".

ו. סיכום

בשבת "אין צועקים ולא מתריעין... על שום צרה"[5], וכן אסור לאדם לשאול צרכיו בשבת, אומנם "כל נוסח תפלה ובקשה הנתקן לכל אדם, וגם נתקן לכל שבת ושבת בקשת קבע, ה"ז נעשה כטופס תפלה הקבועה מאנשי כנסת הגדולה לענין דין שאלת צרכיו, דאין לחוש בזה, ומה שאסרו בשאלת צרכיו היינו היכא דכל אחד יסדר לו שאלה ובקשה הצריכה לעצמו ולבני ביתו, לפי העת ולפי הזמן, אשר תתאוה נפשו, כדרך שהוא עושה בימי החול, וזה הוא דאסור". אך על עניינים רוחניים מותר להתפלל תמיד. ו"אם יש לו צער ודאגה בלבו בשבת ובעת שהוא שואל ומבקש על זה מאת השי"ת יהיה לו מנוחה והשקט בלבו מדאגתו וירגיש לבו טוב עליו אין בזה איסור דכהאי גוונא התירו לבכות בשבת היכא שבזה הבכיה תשתכח דאגתו וצערו והרי הוא לו כמו עונג והכל לפי הענין ולפי העת".

תפילה על חולה בשבת

אף שמן הדין מותר להתפלל בשבת דוקא על חולה מסוכן כדברי מרן (שו"ע, או"ח, רפ"ח, י'):

"נרדף מפני רוח רעה שאמרו לאו דוקא דהוא הדין לכל חולה שיש בו סכנת היום זועקים ומתחננין. וכן נהגו לומר: מצלאים בשבת על חולים המסכנים סכנת היום. הגה: וכן מתר לברך החולה המסכן, בו ביום".

מ"מ נהגו ישראל לברך אף חולים שאין בהם סכנה בשבת (מאמ"ר שבת א', פרק כ"ו, ע"ב): "ודוקא על חולה שנפל למשכב ולא על מיחוש בעלמא (כגון: אדם שחש בראשו) ולא על פציעה קלה (כגון: אדם שחתך את צפורנו שלא כראוי)" (מאמ"ר שבת ב', פרק ל"ח, י'), וכשעושין מי שבירך לחולה שאין

5 חוץ מצרת המזונות שצועקים עליה בפה בשבת, ולא בשופר. וכן עיר שהקיפוה עכו"ם או נהר וספינה המטרפת בים, ואפלו על יחיד הנרדף מפני עכו"ם או לסטים או רוח רעה, זועקין ומתחננין בתפלות בשבת, אבל אין תוקעין אלא אם כן תוקעין לקבץ העם לעזר אחיהם ולהצילם וְע"ל סי' תקע"ו (סי"ג).

בו סכנה אומר: "שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא", וכן כתב המגן אברהם (סימן רפ"ח, ס"ק י"ד):

> "ותימא למה נהגו האידנא שאומר החזן מי שבירך לחולה ואמר המקום ישלח לו רפואה שלימה וכו' דהרי אסור לומר כך בשבת כמ"ש סי' רפ"ז, ובי"ד סי' של"ה ס"ו, ואפשר שסומכין על הרמב"ן שסובר שמותר לומר המקום ירחם עליו בתוך שאר חולי עמו ישראל אבל לומר יותר מזה לכ"ע אסור: יש להנהיג לומר בתוך המי שבירך שבת היא מלזעוק וכו' וכן ראיתי לחזן א' שהיה נוהג כן".

אך לברך "המקשה לילד בודאי מותר דהא בכלל מסוכנת היא וכן היולדת בתוך שבוע ראשון ג"כ נראה דלכו"ע אין להחמיר" (משנה ברורה, רפ"ח, ס"ק כ"ח). וכן מותר לעשות לחולה מסוכן שינוי שם בשבת (כה"ח, שם, פ"א).

בקשת כפרה וי"ג מידות

אין מזכירין בשבת וידוי ולא בקשת כפרה, אך כל דבר שנאמר תדיר בתפילה כדי לעורר הרחמים העליונים מותר לאומרו בשבת (כגון: והוא רחום (ב"יהי כבוד" בפסוקי דזמרה, וב"קדושא דסדרא") ויה"ר שקודם פרשת התמיד (מחזיק ברכה, או"ח, רס"ז, ג')) אך אין אומרים: תפילה על הפרנסה שבחול נאמרת בשומע תפילה, "ומה שחטאתי לפניך מחוק ברחמיך הרבים" ווידוי בק"ש שעל המיטה, "לכפר פשעינו ועוונותינו וחטאותינו" ביה"ר לפני תהלים (ועדיף לומר הנוסח למרן הרי"ח טוב) (מאמ"ר שבת א', פרק כ"ו, ע'- ע"א).

ולגבי אמירת י"ג מידות בברית מילה בשבת כתב מרן הגרמ"א (מאמ"ר שבת א', פרק כ"ו, ע"ז) שאומרים.

